

Adalékok az ingatlan fogalmának kérdéséhez Grosschmid Béni „Werbőczy és az angol jog” c. műve tükrében

A tanulmány a polgári magyar magánjogtudomány legkiemelkedőbb alkotójának, Grosschmid Béninek az 1928-ban megjelent monográfiáját elemzi. A tanulmány kiemelten foglalkozik a monográfiában megjelent ingó és ingatlan fogalmakkal, illetve ezen vagyontárgyak öröklésével, az angol és a magyar jog közötti koncepcionális különbségekkel. Vizsgálja emellett a birtok fogalmát a középkori magyar és az angol jogban. Továbbá említésre kerülnek a XIX. században a magyar jogot érő osztrák és német hatások.

Tárgyszavak:

ingatlan, öröklés, jogösszehasonlítás, angol jog, Werbőczy,

This study analyses the 1928 monograph by Béni Grosschmid, the most prominent figure in Hungarian civil jurisprudence. The study focuses on the concepts of movable and immovable property as they appear in the monograph, as well as on the inheritance of these assets and the conceptual differences between English and Hungarian law. It also examines the concept of possession in medieval Hungarian and English law. Furthermore, it mentions the Austrian and German influences on Hungarian law in the 19th century.

Keywords:

real estate, inheritance, comparative law, English law, Werbőczy

Úgy vélem, egyike vagyok azoknak, akik a 60. születésnapja előtt tisztelgő különszám szerzői közül a legrégebben ismerik dr. Tóth Ádám országos kamarai elnök urat. Az Ünnepelt annak idején, az 1980-as évek második felében az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszékének demonstrátora és a Római Jogi TDK

titkára volt, így nem egyszerűen joghallgatóként, hanem mint a római joggal és a jogtörténettel intenzíven foglalkozó eminens diákot ismertem meg az Ünnepeletet. Tóth Ádám a jogászdoktori diploma megszerzése után több éven át a Római Jogi Tanszék másodállású tudományos munkatársaként részt vett a római jog oktatásában. Az így kialakult kollegiális kapcsolatunk később sem szakadt meg, és mindezek után örömmel fogadtam el a felkérést arra, hogy egy tanulmánnyal én is csatlakozzam az Elnök Urat köszöntő kollégák sorához.

A jelen tanulmány témája legalább háromszorosan kapcsolódik az igen tisztelt Ünnepelet tudományos munkásságához, minthogy Tóth Ádám foglalkozott mind Werbőczyvel,¹ mind az angol jog történetével,² mind pedig az ingatlannyilvántartás kérdéseivel.³ Ezért bízom benne, hogy a téma számot tarthat mind az Ünnepelet, mind a t. Olvasók érdeklődésére.

Vékás Lajos akadémikus Grosschmid Bénit joggal „a polgári magyar magánjog-tudomány legkiemelkedőbb alkotójának” nevezi.⁴ Grosschmidről mindenekelőtt fő műve, a monumentális *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* vaskos kötetei jutnak eszünkbe, amelyeket Szladits Károly a magánjog kimeríthetetlen kincsesbányájának nevezett.⁵ Grosschmid különleges tudományos nagyságának további ékes bizonyítékaiként feltétlenül említeni kell az antik görög és római jognak szentelt munkáit,⁶ nemkülönben utolsó nagy művét, a *Werbőzy és az angol jog* címmel 1928-ban megjelent monográfiáját,⁷ amely már különleges történeti-összehasonlító témájánál fogva is párját ritkítja a jogi szakirodalomban. Kiemelem e vonatkozásban, hogy Grosschmid kortársai általában még nem voltak magasabb szinten járatosak az angol nyelvben, az pedig ritkaságszámba ment, ha az angol joggal behatóbban foglalkoztak.⁸

Grosschmid abból indult ki, hogy az 1848 utáni évtizedekben mélyreható változásokon keresztülment magyar jog kevesebb középkori elemet tartalmaz, mint a modern angol jog. Ennélfogva a modern angol jogot könnyebben érthetjük meg Werbőczy Hármaskönyve alapján, mint a modern magyar jog alapján,

1 Tóth Ádám, A gyámság intézménye a római jogban és Werbőczy. *Jogtudományi Közöny*, 1993. 10. szám. 394-398. o.

2 Tóth Ádám, Vacarius, az angliai glosszator. *Jogtudományi Közöny*, 1993. 4. szám 148-153. o.

3 Tóth Ádám, A megújult azeri ingatlan-nyilvántartásról. *Közjegyzők Közönye*, 2004. 3. szám. 11-13. o.

4 Vékás Lajos, *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. 2. kiad. Budapest, Orac, 2022, 65. o. [továbbiakban: Vékás, *Fejezetek*]

5 A *Glossza* bevezetésében, idézi Vékás, *Fejezetek*. 38, 25. j.

6 Földi András, Az ógörög és római jog Grosschmid Béni életművében. *Jogtudományi Közöny*, 2023. 1. szám, 1-11. o.

7 *Grosschmid Béni, Werbőczy és az angol jog*. Budapest, Franklin, 1928. 662 o. [továbbiakban: *Grosschmid, Werbőczy*]

8 A Grosschmid művének megjelenése előtti hazai szakirodalmat a fenti szempontból tekintve a ritka kivételek közé tartozott az angol jogot és jogtudományt alaposan ismerő Pulszky Ágost. Munkásságára nézve ld. összefoglalóan *Szabadfalvi József, A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*, Budapest, Gondolat, 2024. 88. o.

és *vice versa*, a középkori magyar jogot is könnyebben érthetjük meg az angol jog alapján, semmint modern hazai jogunk alapján.⁹

Megbízható angoltudása ellenére az angol jog tanulmányozása Grossschmidot is próbára tette. Egy helyen azt írta, hogy „[ö]nkénytelenül feléje fordulok Werbőczynek, ki már annyszor megfejté nekem ezeket a hieroglifákat”.¹⁰ Egy másik helyen azt írja, hogy az angol jog „az idegen juristának alig érthető szövevény”.¹¹ Az angol jog „csodabogárszerű, exotikus” jellegét annak tulajdonította, hogy az, eltérően a magyar jogtól, nem vesztette el kontinuitását, nemzeti jellegét.¹²

Mindazonáltal Grossschmid azt is hangsúlyozta, hogy az angol jog és a régi magyar jog közötti hasonlóságok nem annyira a normák tartalmában mutatkoznak meg, hanem inkább a stílusban, a szólásformában (*façon de parler*), amely a középkori gondolkodásmódot tükrözi.¹³

Grossschmid mint konzervatív jogtudós őszintén sajnálta a régi magyar jog feledésbe merülését, ugyanakkor elismerte, hogy hazai jogunk 1848 utáni fejlődése olyan sok előnyt hozott, hogy azok bőséges kárpótlást jelentenek a hagyományok elvesztéséért.¹⁴

Grossschmid műve rendkívül gazdag anyagra támaszkodik. Az angol jogi forrásokra közvetlenül is hivatkozott, de nyolc angol összefoglaló művet is felhasznált. További tizenöt angol monográfiát is áttanulmányozott, valamint számos Angliában és az Egyesült Államokban megjelent további szakmunkát is, így pl. a Sir Frederick Pollock által alapított *The Law Quarterly Review* c. folyóiratban megjelent cikkeket is.

Ahhoz képest, hogy Grossschmid e műve összehasonlító jogi tárgyú, meglepően kevés figyelmet fordított a téma európai kontextusára. Olykor hivatkozott a római, az osztrák, a német és a francia jogra, de ezek a hivatkozások nem képeztek számára *tertium comparationis*.

Et nunc venio ad fortissimum. A kontinentális európai jogrendszerekben magától értetődő természetességgel használjuk a dolgoknak ingókra és ingatlanokra való felosztását, amely a római jogban gyökerezik.¹⁵ Ez a terminológia és a mögötte meghúzódó szemlélet azonban a régi magyar jogra, de főként az angol jogra csak korlátozott hatást gyakorolt. Az ingatlan fogalmával kapcsolatos ózdkodás hátterében az áll, hogy az angol jogászok, hasonlóan a régi idők magyar jogászához, az ingatlanok leglényegesebb sajátosságának nem azt az adottságot tekintették, hogy az ingatlan dolgok szoros összeköttetésben

9 Grossschmid, Werbőczy. 1.skk.

10 Grossschmid, Werbőczy. 213. o.

11 Grossschmid, Werbőczy. 78. o.

12 Grossschmid, Werbőczy. 440. o.

13 Grossschmid, Werbőczy. 198. o., 289. o., 516. o.

14 Grossschmid, Werbőczy. 290. o.

15 A *res immobiles* fogalmára nézve ld. Iav. D. 41.3.23 pr.; Macer D. 2.8.15 pr.; Mod. D. 3.3.63.

állnak a földdel. A régi magyar jogban az ingatlan/ingó felosztás ismert volt ugyan, de nem annyira a dolgok fizikai sajátosságával függött össze, hanem a rájuk vonatkozó jogi szabályozással.¹⁶

Grosschmid szerint az ingatlanoknak az angol, ill. a régi magyar jogban három lényeges sajátosságát kell kiemelni.

(1) Az angol és a régi magyar jogban az ingatlanok leglényegesebb sajátossága a *perpetuitas*-ban, az örökségszerűségben rejlik.¹⁷ A *perpetuitas* egyfelől azt jelenti, hogy a tulajdonosnak a dolgot nem kell senkinek kiadnia, másrészt az halála után az örököseire száll át.¹⁸

Az ingatlan fogalma ekként szorosan összefügg az örökléssel. Ezt az összefüggést jelzik az angol jog forrásaiban a latin *h(a)ereditas* szó, nemkülönben annak angol ekvivalensei (*heritage, hereditament, inheritance*), amelyek ingatlant vagy ingatlantulajdont is jelentenek.¹⁹ Hasonló jelenség figyelhető meg régi hazai jogunkban is.²⁰ Hozzátehetjük, hogy e jelenség távoli római előzményekre is visszatekinthet, nevezetesen az ősi római jogban ismert *heredium* fogalmára.²¹

Az angol *hereditament* fogalmán elmélkedve egyes angol jogászok úgy vélték, hogy az *estate for life* mint a jogosult haláláig fennálló jogosultság nem illeszkedik ebbe a körbe. Más angol jogászok azonban, pl. Edward Jenks, úgy vélekedtek, hogy „philological purism must give way to practical convenience”.²²

Grosschmid egy helyütt szellemesen állapítja meg, hogy az angol *inheritance of the hereditaments*²³ kifejezésnek a középkori magyar jogi latinságban a *haereditas haereditatum* kifejezés felelhetett volna meg 'ingatlantulajdon' jelentésben, de Werbőczy nem használt ilyen kifejezést.²⁴ Grosschmid megjegyezte, hogy hazai jogunkban a *h(a)ereditas* fogalma nem távolodott el olyan messzire etimológiai gyökereitől, mint amennyire ez az angol *hereditaments* esetében bekövetkezett, amelynek jelentése alapvetően ingatlan.²⁵

16 Grosschmid, Werbőczy. 43. o.

17 Grosschmid, Werbőczy. 62.sk., 215. o., 257. o.; ld. hasonlóan Garner A., Bryan (ed.), Black's Law Dictionary. St Paul, Thomson West, 2004, 251. o. [s. v. chattel real]. [továbbiakban: Garner, Black's Law Dictionary]; Vö. Swadling, William in Peter Birks (ed.), English private law. I, Oxford: OUP, 2000, 229. o. [továbbiakban: Swadling, English private law]

18 Az „örökös” elnevezés magyar sajátosságnak tűnik, mert számos más európai nyelvben ez a fogalom etimológiailag az „árva” (gör. *orphanosz*) fogalmára vezethető vissza, ld. pl. Duden *Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*, 3. Aufl. Mannheim, Duden, 2001. 184 [s. v. Erbe].

19 Grosschmid, Werbőczy. 306. o.

20 Grosschmid, Werbőczy. 214. o., 233. o., 4. j., 298. o.

21 Ld. pl. Luigi Capogrossi *Colognesi, Proprietà e signoria in Roma antica*. Roma, La Sapienza Editrice, 1994. 57.sk.

22 Edward Jenks, *Modern land law*. Oxford, Clarendon, 1899, 93, 2. j., idézi Grosschmid, Werbőczy. 323. o.

23 Vö. Grosschmid, Werbőczy. 293. o.

24 Grosschmid, Werbőczy. 316. o.

25 Grosschmid, Werbőczy. 348.sk.

Grosschmid felhívja a figyelmet arra is, hogy az angol jogban az ingók öröklését nem tekintik szorosabb értelemben vett öröklésnek,²⁶ ehhez képest az ingók esetében azoknak a „next-of-kin”-nek nevezett örökösök közötti szétosztásáról (*distribution*) beszélnek.²⁷

Fontos látni azt is, hogy az *inheritance* az angol jogi nyelvben az ingatlanok törvényes öröklését jelenti.²⁸ Ezzel összhangban a *heir* az angol jogban hagyományosan az ingatlanok törvényes örökösét jelenti,²⁹ *nota bene*, az ingatlanok végrendeleti örökösét angolul *devisee*-nek nevezik.³⁰

Az ingó dolgoknak az öröklés köréből való kizárása a magyar jogászok számára furcsán hangzik, de Grosschmid szerint ez az angol szemlélet Werbőczyt kevésbé lepné meg.³¹ Amikor Werbőczy *hereditas*ról beszél, a legtöbbször csak az ingatlanokra gondol. Az ingók tekintetében Werbőczy a *haereditas* vagy a *successio*³² szavak helyett más kifejezésekkel élt, pl. *dividuntur*, *devolvuntur*, *pro se tollet*.³³

(2) Az ingatlan középkori fogalmának további fontos sajátosságát képezte szoros összefüggése a birtok fogalmával.³⁴ Köztudomású, hogy régi hazai jogunk forrásaiban a *possessio* földbirtokot is jelentett.³⁵ Meglepőbb, hogy a középkori magyarországi latinságban a *ius possessionarium* nemesi telket is jelentett.³⁶ A régi magyar jog forrásaiban megtalálható *ius possessorium* nem képezte a *ius possessionarium* szinonimáját, mert az előbbi fogalom aktuálisan gyakorolható dologi jogi jogosultságot jelentett, szemben a pusztá várománnyal.³⁷

Az angol jogi nyelvben mind a *tenement* (latinul *tenementum*) mind a *tenure* szavak tükrözik az ingatlan és a birtok fogalma közötti rokonságot.³⁸ A *possession* szó az angol jogi nyelvben (különösen „in possession” formában), hasonlóan a régi magyar források *ius possessorium*ához, a jogosultság közvetlen gyakorolhatóságára utal, szemben a várománnyal.³⁹

(3) Az angol jogban az ingatlanok harmadik fontos jellemzője dologi („real”) jellegük, szemben az ingók „személyi” jellegével. Ez a szembeállítás a római

26 Grosschmid, Werbőczy. 294.skk.

27 Grosschmid, Werbőczy. 46.skk., 51. o., 454.skk. Vö. *Garner*, Black’s Law Dictionary. 508. o. [s. v. distribution].

28 Grosschmid, Werbőczy. 214. o. Vö. *Garner*, Black’s Law Dictionary. 743. o. [s. v. inheritance].

29 Grosschmid, Werbőczy. 294. o., 451. o. Vö. *Garner*, Black’s Law Dictionary. 740. o. [s. v. heir].

30 Grosschmid, Werbőczy. 453. o., Vö. Roger Kerridge in Birks 2000, 526. o.

31 Grosschmid, Werbőczy. 294. o.

32 Grosschmid, Werbőczy. 60. o.

33 Grosschmid, Werbőczy. 58. o.

34 Emil Seckel, Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts, 9. Aufl. Jena, Fischer, 1907, 441. o. [s. v. possidere, (e)].

35 Grosschmid, Werbőczy. 138. o.

36 Grosschmid, Werbőczy. 138, 385. o.

37 Grosschmid, Werbőczy. 385. o.

38 Vö. Grosschmid, Werbőczy. 300, 303. o. Ld. még Swadling, English private law, 224.sk.; Zwalwe, Willem – Sirks, Boudewijn, Grundzüge der europäischen Privatrechtsgeschichte. Einführung und Sachenrecht. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2012, 146–154. o.

39 Grosschmid, Werbőczy. 376. o.

jog *in rem* és *in personam acti*óinak megkülönböztetésére vezethető vissza.⁴⁰ E vonatkozásban említhető a *real property* – *personal property* angol jogbeli megkülönböztetése is, amelynél fogva az ingó dolog tulajdonosa a jogsértővel szemben csak kártérítésre perelhet, ehhez képest a dolog vindikálása csak az ingatlanoknál lehetséges.⁴¹

Az angol *leaseholderek*⁴² eredetileg csak kötelmi jogosultsággal rendelkeztek, amelyet a földbirtokossal (*landlord*) szemben gyakorolhattak, 1500 óta azonban dologi keresettel is élhetnek harmadik személyekkel szemben.⁴³ Mindazonáltal az ún. *leasehold estate* ma sem minősül *real property*-nek, hanem azt ún. *chattel real*-nek tekintik, és ekként egy átmeneti alakzatot képez a *real property* és a *personal property* között.⁴⁴ A *Black's Law Dictionary* szerint a legfontosabb *chattel real* az *estate for years in land*, amelyet azért tekintenek *chattel*nek, mert időhöz kötött, *nota bene*, a *real property* fogalmi elemét képezi a lejáratí idő hiánya.⁴⁵

A lejáratí idő hiánya annyira fontos a *real property* körében, hogy a bérlő még akkor sem szerezhet *real property*t, ha a szerződést 10.000 évre kötik meg, ilyenkor is csak *chattel real*-ről beszélnek.⁴⁶ Grosschmid az ilyen eseteket az angol szemlélet érzékeltetése céljából az ingótulajdonhoz hasonlította,⁴⁷ de dogmatikailag helyesebb ingatlanon fennálló tartós jogról beszélni.

Grosschmid jó érzékkel látta meg, hogy a *real estate* fogalmában a dolog fogalma összemosódik a fölötte fennálló jogosultsággal.⁴⁸ Grosschmid föltette a kérdést: hogyan lehet egy telket *estate*-nek nevezni? Megjegyezte azonban, hogy Werbőczy nem tett volna fel ilyen kérdést, mert az ingatlanokat gyakran *iura possessionaria*-nak nevezte.⁴⁹

Grosschmid megállapította, hogy a fogalmak keveredése a tradicionális európai jogrendszerek természetes fejlődés útján kialakult sajátossága volt, amelyet a kontinentális európai jogtudomány és a polgári törvénykönyvek racionális alapon meghaladtak.⁵⁰

Grosschmid rámutatott arra, hogy a fogalmak keveredése mögött Angliában az az adottság húzódik meg, hogy minden föld tulajdonjoga a koronát illeti meg,

40 Grosschmid, Werbőczy. 456.sk., 481.sk.

41 Stein, Peter, Legal institutions. London, Butterworths, 1984, 165. o.; Vö. Varuhas, Jason, The concept of vindication in the law of torts. Oxford Journal of Legal Studies, 2014. 2. sz. 253.sk. [továbbiakban: Stein, Legal institutions]

42 Vö. Stein, Legal institutions. 167. o.

43 Stein, Legal institutions.

44 Garner, Black's Law Dictionary. 909 f. [s. v. leasehold].

45 Garner, Black's Law Dictionary. 251. o. [s. v. chattel real].

46 Strachan, Walter, Practical conveyancing. London, Stevens, 1901. 228. o.; Strachan, Walter, Recovery, also extinguishment of rent-charges. The Law Quarterly Review, 1911. 341. o., idézi Grosschmid, Werbőczy. 219. o.

47 Grosschmid, Werbőczy. 218.sk.

48 Vö. Stein, Legal institutions. 165.sk.

49 Grosschmid, Werbőczy. 81. o.

50 Grosschmid, Werbőczy. 391. o.

ehhez képest a magánszemélyek csak többé-kevésbé korlátozott *estate*-tel vagy *interest*-tel rendelkezhetnek az ingatlanok fölött.⁵¹ E jelenséget Grosschmid azzal a szemléletes hasonlattal jellemezte, hogy a postagalamb előbb-utóbb mindenképpen visszatér a helyére.⁵² Hasonló jogi helyzetet eredményezett hazánkban az ósiség törvénye (1351), amelyet az 1848-as törvények töröltek el.

Grosschmid szerint Angliában szükségtelen lenne eltörölni a koronának az ingatlanok fölött – napjainkban is fennálló – főtulajdonjogát, mert a *fee simple in possession* és néhány további hasonló jogintézmény révén az angol ingatlantulajdon majdnem olyan szabad, mint a kontinentális európai országokban. Grosschmid megjegyezte, hogy a magyar jogban sem szűnt meg teljesen az állam háramlási joga, amely a törvényes és végrendeleti örökösök hiányában kerül előtérbe.⁵³

Grosschmid nagy figyelmet fordított az ingó és az ingatlan dolgok közötti átmeneti alakzatokra. A régi magyar jog tekintetében ilyen alakzatként utalt a ménesre, amely bizonyos körülmények között ingatlannak, és ezáltal *haereditas*-nak minősült.⁵⁴ Hasonló jelenség az angol jogban a *heir-looms*, pl. bizonyos „vaskos bútorok”, amelyek ingatlanöröklés tárgyát képezik.⁵⁵

Fordított a helyzet akkor, amikor mind az angol, mind a régi magyar jog ingatlanokat minősít speciális ingóságoknak. Erre a jelenségre szolgál példaként a fentebb már említett *chattel real*,⁵⁶ de az elzálogosított ingatlan is, amelynek helyébe ugyanis pénz léphet.⁵⁷

Végül röviden utalok arra, hogy Grosschmid szembeállította az ún. kultúrplanetizmust és az ún. kultúrszatellitizmust.⁵⁸ Grosschmid szellemes hasonlata szerint az európai jogrendszerek a Nap körül keringő bolygókhoz hasonlíthatók. Grosschmid nem fejtette ki, hogy ebben a hasonlatban a Nap alatt mit kell érteni, de föltehetően a középkorra visszanyúló közös európai jogi tradícióra gondolt.⁵⁹

Grosschmid naprendszerében az angol jog is egy bolygó. Ez korszerű gondolat, amennyiben nem kívánja túlhangsúlyozni az angol jog és a kontinentális európai jogrendszerek közötti különbségek jelentőségét. Napjainkban Reinhard

51 Grosschmid, Werbőczy. 111. o.; Vö. Stein, Legal institutions. 165.sk.

52 Grosschmid, Werbőczy. 498. o.

53 Grosschmid, Werbőczy. 515. o.

54 Grosschmid, Werbőczy. 328. o.

55 Grosschmid, Werbőczy. 333. o. Vö. Garner, Black's Law Dictionary. 742 [s. v. heirloom].

56 Grosschmid, Werbőczy. 339. o., 595. o.

57 Grosschmid, Werbőczy. 468. o.

58 Utalt erre a metaforára Vladár Gábor, Tudományos munka-e a jogszabály-előkészítés? Budapesti Szemle. 1939. 14. sz. 255. o.; újabban Rózsa Dániel, A droit comparé módszertani megalapozásának néhány elméleti kérdése, Iustum Aequum Salutare. 2008. 3. szám 171.sk.; Vö. Szladits Károly. In Szladits Károly (szerk.), Magyar magánjog I. Budapest, Grill, 1941. 77. o.

59 Grosschmid, Werbőczy. 64.sk. Vö. Bónis György, Századok. 1937. 71. sz. 238. o.

Zimmermann hívja fel nagy hangsúllyal a figyelmet arra, hogy a *civil law* és a *common law* között lényegesebbek a hasonlóságok, mint a különbségek.⁶⁰

Grosschmid megállapítása szerint egykor hazai jogunk is egy bolygó volt, de a XIX. század második felében a német és az osztrák jog szatellitjává degradálódott.⁶¹ Grosschmid azonban ezt végső soron nem tartotta nagy bajnak, mert a gyakorlati előnyök felülmúlják az érzelmi veszteséget.

Grosschmid figyelemre méltó módon az angol jogi kultúra jövőbeli kilátásaival is foglalkozott. Úgy vélte, hogy a kontinentális jog, valamint a brit gyarmatokon kialakult jogintézmények idővel az angol jogba is behatolhatnak. A kontinentális jogokban és a brit gyarmatokon kialakult helyi jogokban érvényesülő racionalizmus hatására egyszer eltűnhetnek az angol jog középkori eredetű intézményei. Grosschmid voltaképpen a globalizációt jósolta meg, amelynek áldozatául eshet a hagyományos angol jogi kultúra.⁶²

E gondolatok abban az időben igen modernnek számítottak, hiszen a Brit Birodalom akkoriban még életerős volt. A 20. század vége felé Peter Birks joggal tartotta lehetségesnek, hogy az angol jog az uniós jogharmonizáció miatt elvesztheti sajátos jellegét.⁶³ A Brexit óta azonban ez a kockázat számottevően csökkent.

Grosschmid monográfiája, habár nem könnyű olvasmány, ma is inspirálhatja a jogászokat arra, hogy tanulmányozzák az angol jogot, és azt hasonlítsák össze más jogrendszerekkel.⁶⁴ Úgy vélem, a nagyra becsült Ünnepeletnek az összehasonlító jogtörténetre is kiterjedő⁶⁵ szakmai munkásságában is nagy hangsúllyal rezonál az a gondolat, miszerint kevés nemesebb feladata lehet egy jogásznak a különböző jogrendszerek történeti alapú összehasonlításánál.

60 Ld. pl. *Reinhard Zimmermann*, England und Deutschland: Unterschiedliche Rechtskulturen? in *Widerstand, Demokratie, Internationalität*, Heft 1, Göttingen, Universitätsverlag, 2019. 3-54. o.

61 *Grosschmid*, Werbőczy. 431.sk.

62 *Grosschmid*, Werbőczy. 644.sk.

63 *Birks, Peter*, More logic and less experience: The difference between Scots law and English law, in: *Carey Miller L. David – Zimmermann R. (eds.)*, The civilian tradition and Scots law. Berlin, Duncker & Humblot, 1997, 189.sk.

64 *Grosschmid* monográfiájának – optimális mértékűnek sajnos aligha nevezhető – recepciójához ld. a fentebb idézett műveken túl Szladits Károly, *Jogtudományi Közlöny*, 1931. 66. szám, 221. o.; Vladár Gábor in Szladits Károly: id. m. VI, Budapest, Grill, 1939, 18. o.; *Szászy István*, A Dokumentációs Szemle és az összehasonlító jogtudomány. *Állam és Igazgatás*, 1967. 17. szám. 1143. o.; *Sajó András*, Szerződészegés az angol vételi jogban. *Állam- és Jogtudomány*, 1978. 3. szám, 370. o.; *Benke József*, in *Állam- és Jogtudomány*, 2021. 3. szám, 11. o.; *Veress Emőd*, Megjegyzések Szászy Istvánról, a magyar polgári jog általános részéről és az összehasonlító jog szerepéről. *Jogtudományi Közlöny*, 2021. 2. szám, 55. Külön említtem Zalán Kornél négy részben megjelent igényes recenzióját, ld. *Jogtudományi Közlöny*, 1929. 64. szám, 77.sk., 97.sk., 106.sk., 118.sk.

65 Ld. az Ünnepelet fentebb idézett munkáin túl *Tóth Ádám*, A római jog továbbélése. In: *Rácz Lajos (szerk.)*, Egyetemes állam- és jogtörténet. Ókor – feudális kor, HVG-Orac, 1998, 197-202. o.